

1 Jeugdcriminaliteit: wetenschap, media en politiek

Ido Weijers & Christian Eliaerts

De aandacht voor overlast en criminaliteit van jongeren is de laatste decennia sterk toegenomen. De media maken met grote regelmaat melding van allerlei soorten incidenten, volksvertegenwoordigers dringen voortdurend aan op nieuwe initiatieven, in diverse beleidsplannen wordt de aanpak van de jeugdcriminaliteit een prioriteit genoemd. In verscheidene landen komt het traditionele jeugdrecht, gericht op het opvoedend en resocialiserend karakter van interventies, onder druk te staan. Sommigen signaleren dat jongeren die met justitie in aanraking komen niet langer worden beschouwd als kinderen die aandacht en zorg nodig hebben, maar eerder als angstaanjagende risicojeugd die een ernstige bedreiging vormt voor de maatschappelijke orde (Pleysier e.a., 2012).

De aandacht richt zich niet alleen op criminaliteit, laat staan op ernstige criminaliteit, op geweld of 'harde kern'-jongeren, maar is veel diffuser. Het gaat vaak in één adem over veelplegers *en* spijbelaars *en* jeugd die op straat of in portieken rondhangt of hard met de brommer of scooter door de buurt scheurt of zorgt voor andere 'overlast', een typisch containerbegrip voor alles wat ergernis geeft. Zo werd het in België mogelijk gemeentelijke administratieve sancties (GAS) op te leggen aan minderjarigen, sinds 2013 zelfs vanaf de leeftijd van 14 jaar (Put, 2013). Er waren geen wetenschappelijke argumenten om deze leeftijdsverlaging te onderbouwen. Een aantal procedures ('ouderlijke betrokkenheid' en bemiddeling) en sancties (boete en gemeenschapsdienst) wordt nu afgehandeld door ambtenaren. Hiermee ontstond een parallel systeem, naast de Wet op de Jeugdbescherming, met minder rechtswaarborgen voor de jongeren (Devroe, 2012).

1.1 Paniek en urgentie

Wie zich anno 2020 verdiept in de jeugdcriminaliteit stuit meteen op een merkwaardig verschijnsel: overal neemt de jeugdcriminaliteit af en toch lijkt er in sommige landen sprake van een algemene, aanhoudende paniekstemming dat het de verkeerde kant op gaat met de jeugd. Dit gaat vaak gepaard met een roep om krachtig ingrijpen door de overheid. Toch is dat niet overal het geval. In Engeland wordt aan overlast en kleine criminaliteit de laatste decennia prioriteit gegeven en buitelen de beleidsplannen over elkaar heen (Muncie, 2015). In Duitsland is dat daarentegen veel minder aan de orde; hier is juist de stabiliteit opvallend. Hetzelfde geldt voor de Scandinavische wereld (Duenkel e.a., 2010; vgl. Rap & Weijers, hoofdstuk 23 in deel 2 van deze serie). Nederland volgt de laatste decennia in veel opzichten het voorbeeld van Engeland. Waar tot ver in de twintigste eeuw ‘gedogen’ de heersende norm was, is inmiddels ‘bestrijding’ het toverwoord (Koe-mans, 2011). België neemt een tussenpositie in, hoewel hier met name de paniek rond allochtone jongeren die over de schreef gaan bij tijd en wijle grote hoogten bereikt.

Waar overlast en criminaliteit van jongeren volop in de aandacht staan, zien we een voortdurende wisselwerking tussen politiek en media. Media rapporteren niet alleen calamiteiten, maar meten die breed uit (vgl. hoofdstuk 4). Politici zien zich gedwongen of hun kans schoon om daar meteen op te reageren en met voorstellen te komen, vaak zonder dat de ernst en de oorzaken van de incidenten duidelijk zijn of voordat resultaten van eerder beleid en interventies bekend zijn. Waar media en politiek een permanent gevoel van urgentie creëren rond jeugd die het verkeerde pad dreigt op te gaan, ontstaat bij het publiek de notie dat jeugdcriminaliteit ‘actueel’ is. Niets is echter minder waar. Hoofdstuk 4 wijst op de paradox van een aanhoudende aandacht en angst voor toenemend delinquent gedrag van Vlaamse jongeren, terwijl er al jaren sprake was van een tamelijk constant beeld en echt problematisch gedrag van jongeren beperkt bleef tot een heel kleine groep. Inmiddels zijn er voldoende aanwijzingen voor globaal afnemende jeugddelinquentie in Vlaanderen (zie de enquêtes van het Jeugdonderzoeksplatform – JOP). Hoofdstuk 3 toont aan dat de jeugdcriminaliteit in Nederland de laatste jaren fors is gedaald en biedt een analyse en een verklaring voor deze ontwikkeling.

Media en politiek

De afname van de jeugdcriminaliteit past in een veel breder patroon van dalende misdaadcijfers, in Nederland en België en in de hele westerse wereld. Maar hiermee is iets geks aan de hand. In een Nederlands rapport is onderzocht in hoeverre de manifeste daling van de jeugdcriminaliteit ook door samenleving en politiek wordt opgepikt (Ruigrok e.a., 2014). Daarbij wordt ingezoomd op de sleutelrol van de media (vgl. hoofdstuk 4). Op grond van een inhoudsanalyse van bijna 8.000 mediaberichten en ruim 200 Kamervragen komen de onderzoekers tot de conclusie dat de Nederlandse media verschillende biases vertonen in de berichtgeving over jeugdcriminaliteit. Ten eerste wat betreft hoeveelheid berichtgeving: terwijl de

geregistreerde jeugdcriminaliteit sinds 2007 spectaculair daalt, neemt de berichtgeving hierover als geheel nauwelijks af en bij nieuwe media als Fok.nl en GeenStijl.nl neemt de berichtgeving over jeugdcriminaliteit zelfs toe. Een tweede bias wordt zichtbaar met de disproportionele hoeveelheid aandacht die wordt besteed aan *high impact crimes*, zoals straatroof en geweld (terwijl die juist spectaculair zijn afgenomen). Een derde bias betreft de associatie tussen Marokkaanse jeugd en 'straatterreur', begonnen door de PVV, maar inmiddels ook doorgedrongen in berichtgeving waarin de PVV niet wordt genoemd. Ten slotte laat het rapport zien dat terwijl in 2007 de politieke partijen, en vooral de PVV, de boventoon voerden in de berichtgeving over dit onderwerp, deze rol vier jaar later is overgenomen door het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Jeugdcriminaliteit en overlast van jongeren variëren van karakter, maar zijn van alle tijden. Historisch onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat collectief geweld door jongeren en jongvolwassenen een heel lange traditie kent, waarvan wellicht kan worden geconcludeerd dat die in onze tijd onder heel andere condities voortleeft in een fenomeen als *hooliganisme* rond voetbalwedstrijden (Spierenburg, 2000). Hoofdstuk 2 maakt duidelijk dat het onderwerp van de jeugdcriminaliteit zich ten minste al ruim anderhalve eeuw mag verheugen in speciale aandacht van beleidsmakers, politici, media en onderzoekers, met afwisselend golven van paniek en perioden waarin een meer ontspannen benadering domineert.

1.2 Bronnen

Om over de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit iets te kunnen zeggen, kan men een beroep doen op de cijfers die de politie bijhoudt, gerechtelijke gegevens (openbaar ministerie en rechtbank), zelfrapportages onder jongeren en slachtoffer-enquêtes. Geen van deze bronnen biedt op zichzelf echter voldoende betrouwbare informatie.

Politiecijfers

Voor zover media en politiek zich baseren op cijfers betreft dat doorgaans uitsluitend cijfers van de politie. Echter, de cijfers van de politie zeggen betrekkelijk weinig over de vraag of er sprake is van een toename. Die cijfers worden niet alleen beïnvloed door de meldingsbereidheid van slachtoffers en getuigen, die erg kan verschillen naargelang de aard van de criminaliteit. Ze worden ook sterk beïnvloed door beleidsprioriteiten. Bovendien kan slechts een klein deel van de gerapporteerde delicten van jongeren worden opgehelderd. Het *dark number* is hoog. Om verschillende redenen hebben misdrijven die zichtbaar zijn (straatcriminaliteit) of als een prioriteit fungeren (geweldscriminaliteit), of daders met een negatieve prognose (allochtonen) aanzienlijk meer kans om terecht te komen in de politieregistratie (en om alle fasen van de rechtsbedeling te doorlopen, zie hoofdstuk 25). Veranderingen in de wetgeving, die meestal het gevolg zijn van verschuivingen in de maatschappelijke aandacht voor bepaalde vormen van deviant en storend gedrag, beïnvloeden eveneens de kwalificaties en procedures en dus de criminaliteitscijfers,

zoals sociologische en historische studies laten zien. Criminologen spreken om al die redenen van wisselende prioriteit en selectiviteit van de ‘sociale constructie’ van (jeugd)criminaliteit. Ten slotte dient men ook rekening te houden met demografische factoren, zoals de evolutie van het aandeel van minderjarigen of jongvolwassenen in de totale bevolking en migratieprocessen.

Zelfrapportages

Om meer zicht te krijgen op de omvang en ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit kan men daarnaast een beroep doen op zelfrapportages onder jongeren. Zelfrapportages kunnen een goed beeld geven van de meest voorkomende en dus typerende jeugddelicten: zwartrijden, iemand uitschelden vanwege huidskleur, te vroeg vuurwerk afsteken, vechten of slaan zonder verwonding en graffiti (vgl. hoofdstuk 17). Ze maken ook kenmerkende aspecten van ‘gezonde’ jeugddelinquentie zichtbaar, namelijk dat het merendeel ervan samen met anderen wordt gepleegd (zie hierover hoofdstuk 14 en 18) en dat alcohol en drugs daarbij nauwelijks een rol spelen. En ten slotte kunnen ze ook een scherp licht werpen op een van de meest bediscussieerde kwesties: het verband tussen jeugdcriminaliteit, etniciteit en cultuur. Nederlands en Vlaams zelfrapportageonderzoek laat nauwelijks verschillen zien tussen autochtone en allochtone jongeren (zie de hoofdstukken in deel VI).

Aan de andere kant kent de zelfrapportage ook belangrijke beperkingen. Een van de problemen bij dit onderzoek is dat men slechts een beperkt aantal delicten in de enquête kan opnemen. Bovendien zijn sommige daders moeilijker te bereiken met de gebruikelijke enquêtemethoden. Het zwaarst weegt echter het feit dat dergelijke rapportages geen goed beeld geven van de ernst van de delicten, in termen van schade en gevolgen voor mogelijke slachtoffers. Zelfrapportages zijn waarschijnlijk het minst betrouwbaar bij geweldsdelicten.

Slachtofferenquêtes

Tot slot kan ook gebruik worden gemaakt van slachtofferenquêtes. Die geven wel een goede indruk van de ontwikkeling van het aantal slachtoffers van misdrijven, maar ze hebben eveneens een aantal serieuze beperkingen. Ten eerste geven ze uiteraard geen uitsluitsel over de leeftijd van de daders. Ten tweede worden stijging en daling ervan waarschijnlijk voor een deel veroorzaakt door toe- of afname van meldingsbereidheid bij het publiek. En ten derde worden die voor een belangrijk deel ook veroorzaakt door toe- of afname van de bereidheid bij de politie om (van bepaalde delicten) een proces-verbaal op te maken. Onderzoekers signaleren hier een ‘prestatieparadox’: hoe beter de politie haar werk doet, des te meer criminaliteit er lijkt te zijn (Wittebrood & Nieuwbeerta, 2006).

Ten slotte is een probleem met alle methoden om de ontwikkeling van (jeugd)criminaliteit te meten dat achter juridische kwalificaties van als delinquent bestempeld gedrag die daarbij noodzakelijkerwijs worden gebruikt, een diversiteit en complexiteit in gedragingen van jongeren schuilgaan. Zo gaan achter globale,

landelijke gegevens regionale verschillen schuil en gaan achter cijfers over stedelijke gebieden vaak grote verschillen tussen buurten schuil.

1.3 Pendelbewegingen in de criminologie

Zoals alle sociale wetenschappen kent ook de criminologie meerdere paradigma's, die gelijktijdig naast elkaar bestaan. Er bestaan niet alleen diepgaande verschillen in de mens- en maatschappijbeelden die aan de verschillende criminologische benaderingen ten grondslag liggen, er zijn ook verschillende visies op het ontstaan en de mechanismen die daarbij een rol spelen. Toch staan die paradigma's niet altijd en zeker tegenwoordig niet onveranderlijk tegenover elkaar. Er is een voortdurende evolutie, waarbij nieuwe inzichten naar voren worden gebracht en nieuwe onderzoekaccenten naar voren komen, en soms oudere ideeën weer sterk onder de aandacht komen (zie hoofdstuk 5).

Die pendelbeweging hangt voor een belangrijk deel samen met bredere maatschappelijke en politieke veranderingen. Zo bereikten ons na de Tweede Wereldoorlog meerdere theorieën over (jeugd)criminaliteit vanuit de Verenigde Staten, waarbij sociologische en sociaalpsychologische benaderingen dominant waren. Criminaliteit werd meestal gezien als een gevolg van een verstoord aanpassingsproces aan de heersende waarden en cultuur. Negatieve socialisatieprocessen van jeugdigen kregen dan ook bijzondere aandacht, zoals dat het geval kan zijn in het gezin, de vrije tijd en de *peer group*, de school en het woonmilieu. Criminaliteit, deviant gedrag en gedragsproblemen werden hoofdzakelijk in de lagere sociale klassen gesitueerd.

Met de kritische of radicale criminologie kwam er vanaf de jaren zestig/zeventig stevige kritiek op deze traditionele etiologische benadering. De bronnen waarop het empirisch onderzoek steunde (justitiële gegevens), bleken vertekend door selectiemechanismen en negatieve beeldvorming (stereotypen) over bepaalde kwetsbare groepen. Het overheidsingrijpen droeg volgens deze benadering door stigmatisering van groepen jongeren zelfs bij aan de deviante carrières van jeugdigen (Walgrave, 1980; Jongman e.a., 1978). Vanaf het eind van de jaren zeventig kwam er ook kritiek op het beschermingsmodel van een conservatieve stroming in de criminologie die de meeste interventies als verspilde moeite voorstelde. Enerzijds gevoed door de opkomst van een *law and order*-beweging, anderzijds door onderzoeksbevindingen die een gebrekkige effectiviteit van behandelingsprogramma's aantoonde ('*nothing works*'), kwam er in de jaren tachtig een pleidooi om de 'geloofwaardigheid', het afschrikwekkend en beveiligend karakter van de strafrechtelijke interventie, te herstellen (Ballet & Eliaerts, 1989).

Toch waren er ook andere geluiden. Zo werd in internationale teksten (Raad van Europa, 1987; VN, 1985) aanbevolen in interventies met een opvoedend karakter te voorzien, rekening houdend met de persoonlijkheid en de specifieke noden van de jeugdigen. In 1989 werd het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind goedgekeurd, waarin naast rechts- en proceswaarborgen voor kinderen, ook een reeks sociale verplichtingen voor staten opgenomen werden. Tegen het eind van de jaren tachtig kwam ook weer meer aandacht voor de sociale achtergronden

van jeugdcriminaliteit. In de jeugdcriminologie werd de bindingstheorie van Hirschi bijzonder populair, met als uitgangspunt dat goede bindingen van jongeren met sociale subsystemen, zoals gezin en school, een vangnet van sociale controle impliceren dat remmend werkt ten aanzien van jeugddelinquentie.

Eind jaren negentig veranderde de toon echter. Er kwam meer kritiek op de werking van politie en justitie, die onvoldoende de veiligheid van de burgers zouden waarborgen. Enerzijds kreeg een aantal incidenten grote media-aandacht, anderzijds wezen politiegegevens op een stijging van (gewelds)criminaliteit bij jeugdige daders. Ook de oververtegenwoordiging van allochtone daders kreeg specifieke aandacht. In beleidsnota's werd een effectievere aanpak van jeugddelinquentie gevraagd, niet alleen door politie en justitie, maar ook door het ontwikkelen van allerlei '*evidence-based*' preventie- en interventieprogramma's. Hierbij diende zich het concept '*risicofactor*' aan: onderzoek diende de risicofactoren te identificeren die het ontstaan en de verdere ontwikkeling van jeugdcriminaliteit in de hand werken. Jeugdcriminaliteit als belangrijk maatschappelijk thema beïnvloedt bijgevolg niet alleen wetgeving en beleid, maar stuurt ook het wetenschappelijk onderzoek. Zo werden er meer fondsen beschikbaar gesteld voor onderzoeksprogramma's die inspelen op deze veranderende beeldvorming (tegelijk probleemdefinitie) over jeugdcriminaliteit.

1.4 Levensloop

De aandacht voor criminaliteit van jongeren wisselt, maar is niet nieuw. Van oudsher maakt de bestudering van jeugdcriminaliteit een belangrijk deel uit van de criminologie. Zowel empirisch als theoretisch heeft het ontstaan van crimineel gedrag in de jeugdijaren en het meestal weer vroeg verdwijnen van dergelijk gedrag de aandacht van criminologen getrokken. Bekend is in dit verband de figuur van de zogenoemde *age-crime-curve*, die een snelle toename van delinquent gedrag onder jongeren laat zien, gevolgd door een daling daarvan rond de 18 jaar of in de jaren daarna, halverwege de jongvolwassenheid (zie hoofdstuk 7).

Toch is er inmiddels zoveel bekend over het verschijnsel jeugdcriminaliteit, of beter over de verschillende facetten en verschijnselen die hieronder lijken te vallen of hierbij relevant zijn, dat dit is uitgegroeid tot een apart specialisme binnen de criminologie. Wordt de criminologie, het vak dat de criminaliteit in brede zin bestudeert, al gekenmerkt door een grote diversiteit aan theoretische invalshoeken en wetenschappelijke disciplines, variërend van meer sociaalwetenschappelijke tot meer psychologische benaderingen, in de jeugdcriminologie is die wetenschappelijke diversiteit bij uitstek kenmerkend én noodzakelijk (vgl. hoofdstuk 5). Jeugdcriminaliteit is allereerst criminaliteit van adolescenten, dat wil zeggen van 12- tot 18-jarigen. Dit inzicht heeft een enorme impact voor de verzelfstandiging van de jeugdcriminologie, zeker nu, aan het begin van de 21ste eeuw.

Dat heeft te maken met twee verschillende ontwikkelingen. Ten eerste heeft zich de afgelopen halve eeuw in het leven van 12- tot 18-jarigen in de rijke, westerse samenleving een ingrijpende, ambigue evolutie voorgedaan. Aan de ene kant zijn

jongeren langer afhankelijk, met name doordat ze veel langer naar school gaan dan eerdere generaties en daardoor bijvoorbeeld nog geen zelfstandig inkomen kunnen verwerven. Aan de andere kant worden jongeren tegenwoordig veel serieuzer genomen en telt hun mening veel zwaarder bij kwesties variërend van wat er voor eten op tafel komt tot de keuze van kinderkleding, televisieprogramma's en vakantiebestemming. Ten tweede is er de laatste decennia een verhevigde onderzoeksinteresse voor het verschijnsel adolescentie vanuit de psychologie, de psychiatrie, de neurologie, de sociologie, de pedagogiek en de genetica op gang gekomen. Sinds 1980 is er een golf aan publicaties, vaktijdschriften, handboeken en studies verschenen. Daardoor weten we nu veel meer over de biologische ontwikkeling en over de cognitieve, morele en emotionele ontwikkeling (zie deel II en III en het laatste hoofdstuk).

Context en levensstijl

Nieuw in het geheel van onderzoeksbenaderingen is met name het accent op de context waarin de ontwikkeling van de adolescent moet worden gezien, en de concentratie op problematische ontwikkelingen. Een algemene kritiek op de eerdere, 'klassieke' ontwikkelingsbenaderingen betreft hun gebrek aan oog voor de omgeving waarbinnen die ontwikkeling plaatsvindt. De historische context, het tijdperk waarin jongeren leven, voor- of tegenspoed, rampen, oorlogen, economische crises: de afgelopen decennia is veel meer besef ontstaan van de betekenis van dergelijke kwesties op macroniveau voor de ontwikkeling van kinderen en adolescenten. Gebeurtenissen in de omgeving zijn niet alleen belangrijk op macroniveau, maar ook op het niveau van de school, de buurt, de vriendenkring en de directe gezinsomgeving, zoals werkloosheid van de ouders, en 'nog dichterbij' verhuizing, ruzies tussen de ouders, echtscheiding, verslaving en geweld (zie deel IV).

Recent is ook het belang van de 'levensstijl' van jongeren en de wisselwerking tussen levensstijlen en individuele karakterkenmerken scherper in beeld gekomen. Deze belangstelling is gelijk op gegaan met toegenomen belangstelling voor de ontwikkeling op de langere termijn, het zogenoemde *life-course*- of levenslooponderzoek (Sampson & Laub, 2003; Blokland & Nieuwbeerta, 2006; zie hoofdstuk 27 en 28). Een van de belangrijkste gevolgtrekkingen van de levensloopcriminologie is dat de gedachte dat er een algemene oorzaak voor het ontstaan van criminaliteit en van criminele carrières zou kunnen worden gevonden, verworpen moet worden.

Ook de pretentie waarmee wel werd gesuggereerd dat een volmaakte screening mogelijk zou zijn waardoor potentiële jeugdige delinquenten in een vroeg stadium, ver voordat ze ernstige feiten zouden hebben gepleegd, zouden kunnen worden opgespoord en adequaat behandeld, is in wetenschappelijke kring intussen alweer grotendeels opgegeven. Inmiddels is een nieuw specialisme opgekomen – de ontwikkelingspsychopathologie –, dat zich concentreert op de condities waaronder stoornissen in de ontwikkeling kunnen optreden, voortduren of weer verdwijnen (zie hoofdstuk 9 en 10). Dit heeft ertoe geleid dat er niet alleen meer oog is voor verschillende ontwikkelingstrajecten, maar ook voor de balans tussen 'risicofactoren' en 'beschermende factoren'. Bovendien heeft de bestudering van kinderen in

moeilijke levensomstandigheden over langere tijd geleid tot een beter inzicht in het samenspel tussen individu en omgeving en in de cruciale rol die veerkracht bij kinderen en adolescenten kan spelen.

Als het echt misgaat met een jongere, dan blijken er meerdere risicofactoren in het spel. Zo blijkt een opeenstapeling van ieder voor zich ingrijpende maar nauwelijks zorgelijke veranderingen, zoals een verandering van school en een verhuizing plus een echtscheiding omgeven met veel spanningen, voor adolescenten een bijzondere belasting op te leveren. Om zonder kleerscheuren door een dergelijke opeenstapeling van ingrijpende veranderingen heen te groeien wordt tegenwoordig aangenomen dat er op ten minste één levensdomein continuïteit nodig is – bijvoorbeeld een zeer goede, betrouwbare vriend, een bijzonder solide band met ten minste één van de ouders of vlot kunnen leren en daarin vanuit thuis of de school gesteund worden. Men spreekt in dat verband wel in fenomenologische termen van een ‘veilige plaats’ (Sampson & Laub, 1993; Loeber e.a., 1991).

Niettemin bespeuren meer op de context en maatschappelijke omgeving georiënteerde onderzoekers in de ontwikkelingsbenaderingen nog steeds een neiging naar determinisme. Ze wijzen bovendien op de grote complexiteit, in de zin dat de interacties tussen en het gewicht van de vele risicofactoren moeilijk te voorspellen zijn, en het bijgevolg riskant is de interventies richting jongeren en gezinnen daarop af te stemmen (Nieuwbeerta & Blokland, 2006). Sociologisch georiënteerde onderzoeken tonen aan dat de sociaaleconomische context waarin jeugdcriminaliteit tot stand komt belangrijk is (hoofdstuk 15), al zijn er ook hier meerdere verklarende modellen. Sommige daarvan vinden opnieuw aansluiting bij oudere kritische stromingen in de criminologie, voor zover ze de actuele maatschappelijke reactie op probleemgedrag van jongeren (meer bepaald uit gezinnen met een zwakke sociale positie) ook als een factor zien die het risico op recidive en escalatie van conflicten verhoogt. In deze optiek krijgt de eerder geschetste beeldvorming over de aard en de omvang van de hedendaagse jeugdcriminaliteit de betekenis van een *selffulfilling prophecy*.

1.5 Geweld

Een van de meest besproken onderwerpen in het publieke debat is geweld. Enerzijds zien we zorgelijke maatschappelijke ontwikkelingen, bijvoorbeeld als het gaat om berichten over extreem geweld onder jongeren, waarbij een partij zich onbegrijpelijk wreed uitleeft op een zwak slachtoffer (zie hoofdstuk 20), of als het gaat om gewapende winkelovervallen waarbij minderjarigen betrokken zijn, of wat betreft gruwelijke steekincidenten en het bij zich dragen van messen bij sommige jongeren. Geweld bij oudere adolescenten maakt overigens eerder deel uit van een bredere set van problematische gedragingen en delicten en van een zorgelijke levensstijl dan dat jongeren zich daar als het ware ‘op toeleggen’. Doorgaans gaat het bij minderjarige geweldplegers om jongeren tussen de 15 en 17 jaar met gebrekkige scholing, een zwakke gezinsachtergrond, onvoldoende toezicht, veel leven op straat en een slecht ontwikkeld geweten (Beke e.a., 2005).

Anderzijds zien we in het licht van de aanhoudende paniekerige stemming rond delinquente en overlastgevende jeugd ook zorgelijke tendensen wat betreft de *criminalisering van kattenkwaad*, Dik Trom-gedrag bij jonge kinderen, waar de traditionele stomp, de bloedneus en de vechtpartij nu eenmaal bij horen (vgl. hoofdstuk 17). Zo blijkt uit Belgisch onderzoek dat de GAS een element van ‘*early intervention*’ zijn geworden (‘prepressie’) als hefboom voor een interventie in de welzijnszorg of hulpverlening (Devroe, 2012). Met alle gevaren voor *net widening*.

Er lijkt hier en daar sprake van een toegenomen en soms selectieve gevoeligheid. Zo bleek uit Nederlands onderzoek dat de delictcategorie ‘bedreiging’ de afgelopen jaren een toename te zien gaf van de verbale in plaats van de fysieke bedreiging en dat de fysieke bedreiging veel minder vaak bedreiging met een wapen betrof. Ook bleek er een vergelijkbare verschuiving binnen de categorie ‘mishandeling’ van zwaar naar licht (Korf e.a., 2012). Die gevoeligheid wringt met het inzicht dat grilligheid en nu en dan over de schreef gaan nu eenmaal horen bij de vroege adolescentie en in principe gewoon overgaan zonder enige justitiële tussenkomst.

1.6 De relatie met het strafrecht

De jeugdcriminologie kan niet heen om de discrepanties in de zelfstandigheidsontwikkeling van jongeren, ofwel de spanning tussen hun langduriger afhankelijkheid en hun toegenomen inbreng en autonomie in allerlei zaken. Dit verschijnsel wordt in de criminologie aangeduid als de *maturity gap* (vgl. hoofdstuk 7 en 17). Ook in meer algemene zin kan de jeugdcriminologie niet langer voorbijgaan aan wat er juist de laatste decennia aan relevante kennis en inzicht is verworven over de adolescentie als specifieke ontwikkelingsfase en de problemen die zich daarbij kunnen voordoen (vgl. hoofdstuk 5 en 6). Hoe meer inzicht men daarin heeft, hoe sterker overtuigd men overigens zal zijn van de noodzaak van een aparte jeugdcriminologie (en een apart jeugdstrafrecht en een apart terrein van justitiële interventies voor adolescenten, maar dat zijn onderwerpen voor de andere delen van deze serie).

Er is echter nog een tweede argument, van een heel andere orde, om de jeugdcriminologie een aparte plek te geven. Dat heeft te maken met het karakter van de jeugdcriminaliteit. Criminologen hebben herhaaldelijk gewezen op de beperkingen van strafrechtelijke definities van criminaliteit. Voorgesteld is om ‘gedragsnormen in het algemeen’ te bestuderen (Sellin, 1938), of ‘maatschappelijke schade’ (Sutherland, 1949), ‘deviantie’ (Becker, 1963), ‘problematische gebeurtenissen’ of ‘conflicten’, zoals indertijd door abolitionisten als Bianchi (1985) en Hulsman (1982) en begin deze eeuw door sommige voorstanders van ‘herstelrecht’ bepleit. Al deze pogingen om alternatieven te vinden voor een strafrechtelijke definitie van criminaliteit zijn gemotiveerd door de gedachte dat het strafrechtelijk kader sterk selectief werkt en dat daarmee allerlei vormen van maatschappelijk schadelijk gedrag – van witteboordencriminaliteit tot pesten – buiten beschouwing blijven. ‘*Het pesten op school en werk bijvoorbeeld, kan veel leed aanrichten en mensen fysiek en psychisch beschadigen, maar strafbaar is het niet*’ (Van Ruller, 2001, 18). Criminologen spreken in dit verband over de ‘sociale constructie’ van criminaliteit, omdat daarmee

duidelijk wordt dat het gaat om gedrag dat als ‘crimineel’ wordt bestempeld door menselijke afspraken. Die afspraken kunnen verschillen in de tijd, per regio, per land en per continent.

Voor de jeugdcriminologie is er echter een onmiskenbaar belang om zich uitdrukkelijk te richten op gedrag dat valt onder een *strafrechtelijke* definitie van criminaliteit. Dat komt omdat er ten aanzien van jongeren ten minste sinds halverwege de negentiende eeuw een krachtige traditie bestaat om allerlei vormen van ‘overlast’ of als ‘hinderlijk’ of ‘ongepast’ ervaren gedrag als aanleiding en legitimatie voor overheidsingrijpen te beschouwen met een beroep op ‘bescherming van de jeugd’: meisjes die zich ‘onzedelijk’ zouden gedragen, jongeren die met een blikje bier in de hand over straat gaan, kinderen die met elkaar vechten, elkaar pesten of iemand uitschelden. Juist tegen de achtergrond van aanhoudende politieke en publicitaire animositeit rond jongeren die last, irritatie en angst veroorzaken, is het van belang dat de wetenschappelijke bestudering van de jeugdcriminaliteit zich richt op een helder strafrechtelijk gedefinieerd onderzoeksobject, waarbij uiteraard alles wat daarbij van belang lijkt, wordt meegenomen. (Zie over dit punt deel 2 van deze serie.)

Het is goed als criminologen een bijdrage leveren aan de beleids- en wetgevingsdiscussies als het over dergelijke onderwerpen gaat, en als ze alert zijn op definitieve *net widening*. Zij zijn bij uitstek degenen die de effecten kennen die het oprekken van definities kan hebben voor het ‘vinden’ van een ‘toename’ van jeugdcriminaliteit (vgl. het concept overlast). Uitdagend en promiscue gedrag op school of in het openbaar vervoer, bloedneuzen slaan op het schoolplein, pesten van leeftijdgenoten, voorbijgangers uitschelden, vuurtjes stoken en te vroeg vuurwerk afsteken, het kunnen stuk voor stuk zeer vervelende kwesties zijn voor de betrokkenen en reden tot ergernis en zelfs angst van omwonenden en publiek, maar ze maken nu eenmaal deel uit van het normale kinderleven, zoals al deze ergernissen ook als ‘avonturen’ beschreven worden in de klassieke jeugdliteratuur. De jeugdcriminologie dient zich rekenschap te geven van de betrekkelijkheid van de strafrechtelijke definitie van jeugdcriminaliteit, maar zij dient er vooral *niet* toe bij te dragen dat al dergelijke vormen van overlast onder de noemer ‘jeugdcriminaliteit’ komen te vallen.

Deze opdracht voor de jeugdcriminologie zal de komende decennia dringender worden en complexer. Complexer met name vanwege nieuwe technologische ontwikkelingen op het gebied van ICT, van hacken tot cyberpesten en kinderporno. Zo werd tot voor kort bij minderjarigen die hadden geëxperimenteerd met het maken en verspreiden van seksueel getinte foto’s of filmpjes, de beleidslijn gevolgd dat dit vervolgd diende te worden als het ‘maken en verspreiden van kinderporno’. Criminologisch onderzoek maakte duidelijk dat de betrokken minderjarigen daarmee werden gelabeld als ‘zedendelinquent’. Gezien de evident schadelijke strafrechtelijke en maatschappelijke gevolgen van dit label, leidde dit tot aanpassing van de reactie op dergelijk gedrag. Bovendien riep deze kwestie de vraag op waar op dit terrein überhaupt de grens voor strafrechtelijk ingrijpen zou moeten liggen (zie hoofdstuk 21).

Verhinderen dat de minder aangename kanten van het normale kinderleven als 'jeugdcriminaliteit' worden opgevat, zal ook dringender worden. Dat komt doordat het gevoel van onveiligheid de komende decennia naar verwachting eerder zal toedan afnemen als gevolg van de vergrijzing. Dit ongeacht het feit dat ouderen overwegend minder vaak slachtoffer zijn van misdrijven dan jongeren en jongvolwassenen (vgl. hoofdstuk 19). De afgelopen jaren is voortdurend aan dergelijke gevoelens geappelleerd, waarbij soms alleen al het feit dat sommige jongeren veel tijd gezamenlijk op straat doorbrengen of dat jongeren steeds meer tijd doorbrengen met internet als bron van bedreiging wordt gezien. Het is van belang dat de jeugdcriminologie eraan bijdraagt dat verdergaande criminalisering van gedrag dat zich slechts onderscheidt doordat het bij sommigen ergernis en angst oproept, wordt voorkomen.